

Är etableringsjobben lösningen?

Om någon till äventyrs skulle få för sig att göra en film på temat läget på svensk arbetsmarknad, skulle denne lite tillspetsat kunna välja mellan att antingen skriva en stark framgångssaga eller en ihållande tragedi. Å ena sidan har både arbetskraftsdeltagande och sysselsättning ökat trendmässigt senaste decenniet (covidpandemin utgör ett hack i tidsserien, men ser inte ut att ha ruckat den långa trenden). Detta gäller både män och kvinnor, och såväl inrikes som utrikes födda. Så långt framgångssagan. Å andra sidan har arbetslöshetsstalet bitit sig fast runt 7–8 procent under samma period, varav ungefär en tredjedel utgjorts av långtidsarbetslöshet (mer än sex månader). Att en så stor andel av arbetskraften är utan jobb, och många av dem alltså under långa perioder, är en tragedi både i form av mänskligt lidande (att arbetslöshet är skadligt för hälsa och relationer beläggs i flera forskningsstudier¹) och ett slöseri med resurser.

Bakom denna tudelade historia återfinns en arbetsmarknad som misslyckas med att ge framför allt lågutbildade jobb. Arbetslöshetsgapet mellan de med och utan gymnasieutbildning är hela 20 procentenheter och har ökat över tid. Samtidigt är löneskillnaden mellan grupperna låg: medianlönen skiljer sig bara åt med ett par tusen kronor i månaden mellan de som har gått klart gymnasiet och de med som mest förgymnasial utbildning.²

En simpel teoretisk nationalekonomisk analys leder till följande möjliga lösningar: antingen låta lönerna sjunka för att göra fler av de lågutbildade anställningsbara, eller öka deras humankapital så att de efterfrågas vid rådande lägstalönenivåer.

Vad är i praktiken möjligt, och vad är önskvärt? Givet den svenska modellens jämställdhetsambitioner sitter det långt inne att acceptera en låglönesektor. Samtidigt är det ett faktum att utbildningssystemet år efter år misslyckas med att ge så mycket som var femte elev en fullständig gymnasieutbildning – alltså den utbildningsnivå som kraftigt ökar chansen till sysselsättning.³ Dessutom utgörs stora delar av den arbetslösa arbetskraften av personer som är födda i andra länder och i många fall kommit till Sverige som vuxna. I de fall de har hög eller medelhög utbildning från sina hemländer är naturligtvis validering av denna en självklar första åtgärd. Om

¹ Ett exempel på studier på Sverige ges här: <https://www.ifau.se/Press/Forskningssammanfattningar/halsoeffekter-av-massuppsagningar-och-arbetsloshet/>.

² Siffrorna är hämtade från ekonomifakta.se.

³ Enligt Skolverkets statistik saknar ungefär 20 procent av dem som började gymnasiet 2018, inklusive introduktionsprogrammen, både gymnasieexamen och studiebevis fem år senare.

detta saknas men det finns vilja och kapacitet att genomgå t ex gymnasieutbildning eller arbetsmarknadsutbildning är det ett gott alternativ. För detta talar dessutom att det råder brist på arbetskraft med såväl gymnasie- som högskolekompetens inom flera områden.⁴

Men det är mycket möjligt att det finns en hel del individer som inte har kraft eller ork att – i vuxen ålder, kanske med familj att ta hand om och kanske med traumatiska händelser i bagaget – först lära sig ett nytt språk och sedan ta sig igenom en utbildning, även om den är av det kortare slaget. Utbildning kan vara en lämplig lösning för många, men sannolikt långt ifrån alla. Återstår då lönenivån. Måste vi acceptera en omfattande låglönesektor för att öka jobbchansen i denna grupp?

Många års stötande och blötande av frågan ledde i år fram till införandet av en ny åtgärd på området: etableringsjobben. Dessa är en kompromiss som inte sänker nivån på lägstalönerna, men ändå minskar arbetsgivarnas lönekostnader genom att staten går in och subventionerar ungefär hälften av beloppet under en tvåårsperiod. Förhoppningen är förstås att etableringsjobben ska leda till högre sysselsättning bland dem som i dag har särskilt låga jobbchanser och de är riktade till nyanlända och långtidsarbetslösa.

Samtidigt är det mycket i etableringsjobbets utformning som känns bekant. Subventionerade anställningar är inget nytt utan det finns en rad varianter (introduktionsjobb, nystartsjobb, extratjänster, för att nämna några) som i likhet med etableringsjobben riktar sig till långtidsarbetslösa och nyanlända, är tidsbegränsade och statligt subventionerade, ibland mycket kraftigt. Givet detta, kommer etableringsjobben göra någon skillnad?

Den skeptiskt lagde kan invända att det faktum att tidigare åtgärder inte löst problemet tyder på att inte heller etableringsjobben kommer lyckas. Sett från arbetsgivarnas perspektiv kan det nämligen vara riskfyllt att satsa på att anställa grupper som har låga jobbchanser. Visserligen ges en kraftig subventionering under de första två åren av anställning, men frågan är om det räcker som morot. Och även om anställningar kommer till stånd, vad händer när den subventionerade perioden rinner ut? Enligt den optimistiska formulering som framförs från både regeringen och parterna⁵ ska etableringsjobben i normalfallet leda till en tillsvidareanställning hos arbetsgivaren. Underförstått är förhoppningen att arbetstagaren efter den tiden (för att använda ekonom-lingo) ska ha fått upp sin produktivitet tillräckligt för att arbetsgivaren ska finna det värt att ha kvar hen som anställd även till hela lönekostnaden. Frågan är om det kommer att ske.

Optimisten kan invända att även om anställningarna bara varar två år, kan det förstås vara värdefullt för såväl samhället som individen att få ett

⁴ Se SCB:s undersökning Arbetskraftsbarometern.

⁵ Se t ex <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/09/etableringsjobb-for-langtidsarbetslosa-och-nyanlanda/> och <https://www.unionen.se/rad-och-stod/etableringsjobb-ny-anstallningsform-okad-integration-i-arbetslivet>.

par år i arbete, med möjlighet att knyta kontakter och få arbetslivserfarenhet på meritförteckningen. Dessutom ska den som har ett etableringsjobb ges möjlighet att läsa SFI eller andra kortare utbildningar på arbetstid, vilket hjälper till att få upp humankapitalet. En faktor som talar för att etableringsjobben kan komma att bli vanligt förekommande är dessutom att arbetsgivarna varit involverade i etableringsjobbets tillkomst. Åtgärden är nämligen sprungen ur avtal och överenskommelser mellan arbetsmarknadens parter och politikerna. Detta har förts fram som något som borgar för att etableringsjobben ska vara enkla för arbetsgivarna att administrera.

Jag menar att det är av avgörande vikt att göra etableringsjobben attraktiva bland arbetsgivarna. För att etableringsjobben ska kunna göra skillnad för de stora grupper av individer som i dagsläget har svårt att hitta jobb, krävs det att de kommer upp i stora volymer. Det förutsätter både tillräcklig statlig finansiering och villighet bland arbetsgivarna att anställa. Här ser jag emellertid en risk i att både politiken och arbetsmarknadens parter så tydligt uttalat att anställningarna i normalfallet förväntas leda till tillsvidareanställning. Det kan hämma arbetsgivare från att satsa på de individer som står längst ifrån arbetsmarknaden i dagsläget. Även om arbetsgivaren ser det som lönsamt att anställa till den subventionerade lönekostnaden, ter det sig kanske oattraktivt med tanke på risken att få säga upp när subventionen tar slut – särskilt om det finns risk att då anklagas för att utnyttja systemet. Detta kan leda till att arbetsgivare använder etableringsjobben för att plocka russinen ur kakan i poolen av långtidsarbetslösa och nyanlända och avstår från att ge en chans till de som verkar vara osäkra kort.

Detta vore en olycklig utveckling. Två år i anställning kan vara extremt värdefullt för individen även om det inte leder direkt vidare till fast anställning på samma arbetsplats. Vi får inte bortse från det mänskliga lidande det innebär att ständigt bli ratad från att få vara med och bidra till vår gemensamma välfärd. I det perspektivet är det en förhoppning att etableringsjobben blir vanliga – även om det skulle visa sig att de i normalfallet inte övergår i tillsvidareanställning – och att arbetsgivarna vågar anställa också de som står längst från att få jobb på egen hand.

Karin Edmark